

PETROL SANAYİİNİN SAVAŞ SONRASI GELİŞİMİNDEN ÇIKARTILAN SONUÇLAR

Doç. Dr. Kubilây BAYSAL

Petrol sanayiinin savaş sonrası gelişiminden çok uluslu petrol ortaklıkları ve onların bağlı olduğu ülkeler tarafından çıkarılan sonuçları şöyle özetleyebiliriz:

1. Bu dönemde petrol ortaklıkları arasındaki pazar rekabeti sistemi petrolü tüketicilere iyi bir biçimde arzemiştir. Petrol ortaklıkları patlamakta olan talebi, küçük kesilmelerle, karşılar ve bunu yaparken kabul edilen risklerle ilgili olarak yatırımcıların kazançlarını normal düzeyde tutar, çünkü rekabete ait pazar değerini ispatlamıştır.

2. Devletler daima şu veya bu biçimde petrol sanayiinin yapısına egemendir.

Başlangıçta hükümetlerin etkisi ulusal enerji siyasetleri, imtiyaz siyasetleri, arıtma siyasetleri, ticarî engeller vb. biçimindedir. Sonuçta hükümetler, petrol sanayiindeki ortaklıkların miktarını ve nasıl güçlü olarak rekabet edeceklerini belirler.

3. Kamu inanişına karşıt olarak ulusal egemenlik, birleşmiş ortaklık gücüne egemendir. Büyük uluslararası ortaklıklar, hükümetlerin isteğine boyun eğerler. Örneğin, Exxon gibi bir dev, Libya gibi nispeten küçük ve zayıf hükümetler tarafından daha yüksek vergiler veya tasarruflarının uluslaştırılması isteklerine razı olmuştur. Bu güç dengesizliğinin devam etmesi beklenir.

4. Çokuluslu petrol ortaklıkları güçlü ve inatla, fakat başarsız olarak, 1973 ve 1974 süresinde OPEC üyelerinin petrol fi-

yatlarını yükseltmesine ve üretimi sınırlandırmasına karşı çıkmışlardır. Onların üretimi kıstmak, fiyatları yükseltmek ve kârlarını tüketicilerden zorla almak için OPEC hükümetleriyle gizli anlaşma yaptıkları fikrini vesikalar yalanlamaktadır. Ortaklık kazançları, dolar devalüasyonu ve geçici kısıtlamalar sonucu olarak, hızla arttı ve bu olayla uygun OPEC ülkelerinin gelirlerindeki büyük artış kuşkusuz böyle bir gizli anlaşma varsayımını ortaya çıkardı.

5. En büyük ortaklıkların tekeli olan davranışları, yeni girenlerle çok hızlı büyüyen dinamik bir sanayide hayli olanaksızdır. Bu koşullar altında üretimi kısıtlama, fiyatları yüksek tutma veya pazarları parçalama ve böylece sanayide tüm ortakların yararlarını optimum olacak biçimde tutma gibi herhangi bir anlayışın devam etmesi açıkça çok zordur.

6. Bazı ülkelerin hükümetleri son yıllarda petrol ürünleri fiyatlarını yükseltmek için çokuluslu petrol ortaklıklarına karşı yeni bir çaba gösterdiler ve sonuçta onları antitröst yakınlardan sorumlu tutan dosya düzenlediler. Gerçekte esas sebep OPEC Karteli'dir.

7. Petrol ithal eden başlıca ülkeler arasında ve onlarla OPEC ülkeleri arasında petrol siyasetlerini formüle etmede birlikte çalışmanın mutlak gereği bütün düşünce sahipleri gözlemlerle belirtilmiştir.

İleri sürülen bu düşüncelerde gerçek payı olmakla beraber bazı eleştirilere de açık bulunmaktadır.

Şöyleki :

— Rekabete ait pazar değerini ispatlamakla beraber petrol tüketicilerine petrol fiyatları, kazançları ve yatırım kârlarını ayarlayan kamu teşebbüsleri veya hükümet ayarlamasıyla da iyi hizmet etmeyeceği görüşünde olmak yalnızdır.

Gelecekteki petrol düzeni bu iki görüşün mücadelesi biçiminde olacaktır.

— İleri sürülen savlar daha çok çokuluslu petrol ortaklıklarının, bunların bağlı oldukları sanayileşmiş ülkelerin ve son yıllarda petrol bulan ülkelerin yararına olmaktadır. Bu durumun zikredilmemiş olması bir eksiklik olarak gözükmektedir.

— Çokuluslu petrol ortaklıklarını petrol fiyatlarını yükseltmeleri ve kârlarını tüketicilerden (özellikle gelişmekte olan ülkeler) zorla almak için OPEC ülkeleri ile gizli anlaşma yaptıklarını vesikalar yalanlamaktadır savına gelince. Özellikle, petrolü olmayan ülkeler tarafından ileri sürülen 4. maddedeki bu sav daha da genişletilebilir. 1973'e göre 1977'de petrol fiyatlarının yedi kat artmasından kimler kazançlı çıkmıştır. Çokuluslu petrol ortaklıkları ve OPEC bunların başında gelmektedir. Çokuluslu petrol ortaklıklarının faaliyetlerini ABD senatosu incelemiş ve gizli bir anlaşma olmadığı yargısına varmıştır. Bu durumda ABD - Çokuluslu petrol ortaklıkları ilişkisinin incelenmesi de gerekir. Kuşkusuz bu inceleme bu işten yararı olmayan öteki devletlerce yapılmalıdır.

Bugün, dünyanın bir numaralı sanayileşmiş ülkesi ABD'dir. Günümüzde sanayinin gıdası ise petroldür. ABD'nin petrol elde edememesi sanayisinin geriye gitmesi anlamını taşır. Bu durumu hiç bir ülke istemez. Bilindiği gibi yedi en büyük petrol ortaklığının beşi ve öteki özel petrol ortaklıklarının çoğu ABD kökenlidir. Bu durum karşısında ABD tarafından çokuluslu petrol ortaklıkları faaliyetinin incelenmesi tarafsız olamaz.

Petrol tarihi boyunca ABD'nin petrol ortaklıklarıyla yakın ilişkisi olmuştur, ABD'nin zaman zaman petrol ortaklıklarını suçlaması ve yargılaması, genellikle petrol ortaklıklarının istismarı dünya ölçüsünde önem kazandığında yapılmıştır. Bir davada hem sanık, hem de yargıç olmak sonucun sağlıklı olmadığını gösterir.

— Tüketici ülkelerin büyük bir bölümüne göre, ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya petrole alıştırmıştır. Bu yüzden, 1970'lere dek petrol tüketimindeki artış patlama derecesinde olmuş, 1973'den beri de petrol fiyatları sürekli olarak hızla art-

miştir. Bu artışta en büyük kazanç çokuluslu petroi ortaklıklarının olmuştur. Bu kazanç da gelişmekte olan ülkelerden sağlanmıştır. Bu durum dünya barışına hizmet etmekten uzaktır.

Çokuluslu petroi ortaklıklarının sağladığı kârlar yeni petrol alanlarının bulunmasında ve diğer enerji kaynaklarının ele geçirilmesinde kullanılmıştır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için de OPEC araç olarak kullanılmıştır. Sonucun OPEC tarafından anlaşılacağı savından hareket edilerek de, tepki göstermesine karşı, Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) kurulmuştur. Bu durumla içinde bulunduğumuz yılın başından itibaren OPEC üyelerine farklı fiyat uygulattırarak onları bölmek ve 2000 yılına dek bilinen petrol kaynaklarını sömürmeye devam etmek amacı güdülmüştür. Bu makalenin yazıldığı günlerde, OPEC ülkeleri arasında yine tek fiyat üzerinde anlaşma olasılığı doğmuştur. Bu durum gerek OPEC, gerekse gelişmekte olan ülkeler açısından sevindiricidir. Böylece, Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler topluluğu, OPEC Kartel'inden esinlenerek çeşitli hammadde-ler üzerinde benzer birlikler oluşturacaklar ve hammadde - sanayi ürünler arasındaki fiyat farklarının büyümesinin önüne geçeceklerdir. Bu durum, dünya barışına katkıda bulunmak anlamını taşımaktadır.

— Uluslararası petrol sorunlarının çözümü büyük ölçüde sanayileşmiş ve OPEC ülkeleri arasındaki anlaşmalara bağlıdır. Anlaşma sonuçlarının dünyanın geri kalan bölümünde açlık çekilmemesi anlamına geleceği sürekli olarak anımsanmalıdır.